

Mihovil Dabo, prof.

HRVATSKI NARODNI PREPOROD

Narodnjačka djelatnost pojedinaca, od devedesetih godina devetnaestog stoljeća poprima razmjere organiziranog, razgranatog pokreta koji će u desetljećima pred Prvi svjetski rat osigurati stabilne temelje aktivnostima Hrvatsko-slovenske narodne stranke u jačanju nacionalno-integracijskog procesa među Hrvatima južne Istre

1. UVOD

Procesi političke modernizacije i nacionalne emancipacije, koji zahvaćaju Markgrofoviju Istru tijekom druge polovice devetnaestog stoljeća, nisu mimoišli ni područje današnje općine Medulin. Južnoistarska naselja, uz nekoliko iznimaka napućena hrvatskim življem, dijelila su sudbinu ruralnih mjestanaca, raštrkanih poluotokom: tradicionalni se način života sporo povlačio, jer su gospodarske i društvene mijene zrakastim širenjem iz razvijenijih središta Monarhije znatno gubile na jakosti, tek ovlaštajući udaljene, rubne krajeve.

Iako promjena koja će nepovratno izmijeniti život stanovnika Puljštine, nije nastupila preko noći, odluka austrijskih vlasti da Pulu učine glavnom ratnom lukom Monarhije neosporno je pokrenula proces kojim će zapušteni, polumrtvi grad među rimskim razvalinama postati zamašnjakom sveobuhvatne modernizacije južne

Istre.¹⁰ Nezadrživi uspon bio je povezan s narastajućim potrebama za radnom snagom, nekvalificiranom kao i stručnom. Potražnja za stručnjacima i značajna vojna uloga napučile su Pulu novim stanovništvom, pristiglim iz raznih dijelova Monarhije, pa i kontinenta. Nekvalificiranu je, pak, radnu snagu bilo lako pronaći i mnogo bliže: u okolnim selima, u kojima je živjelo stanovništvo koje je u posljednjim desetljećima devetnaestog stoljeća sve jače osjećalo potrebu za stabilnim novčanim prihodima. Preoblačenje iz prepoznatljive seoske nošnje u jednoobraznu radničku odjeću ujedno je efektna metafora napuštanja uvriježenih zanimanja: poljodjelstva, ribarstva, stočarstva... kako bi se radom u gradu, svejedno je li riječ o stalnom zaposlenju ili nadničanju, uteklo seoskoj oskudici. Istovremeno, opisanom gospodarskom povezanošću s gradom rastao je društveni utjecaj sve jačeg građanskog sloja, a stoga nužno i politička ovisnost nerazvijenih ruralnih naselja o volji vladajućih gradskih struktura.

Ukratko, hrvatski narodni preporod u čitavoj Istri, pa tako i u najjužnijim mjestima, proces je kojim su promišljenim, razgranatim aktivnostima stvarani uvjeti djelovanja samostalnog, modernog političkog pokreta koji bi zastupao interese zapostavljenog dijela istarskog stanovništva. Sraz s liberalnim duhom, dominantnim među talijanskim građanstvom, bio je neizbježan na više prepletenih razina: svećenstvo kao važan nositelj preporodnih gibanja neizostavno je predstavljalo snažnu prepreku širenju liberalnog svjetonazora među seoskim pukom; emancipacija ruralnog stanovništva značila je slabljenje utjecaja građanstva; konačno i najvažnije, snaženje hrvatske nacionalne svijesti narušavalo je uzaludno građeni mit o Istri kao isključivo talijanskoj pokrajini.

Shvati li se preporodno gibanje na opisani način, jasno je kako ono među istarskim Hrvatima općenito, pa tako i u Medulinu i okolnim naseljima, vrhunac doseže u dvama desetljećima pred Prvi svjetski rat. Ipak, kontekst oblikovan tijekom čitavog devetnaestog stoljeća neizostavan je, ukoliko se ne želi previdjeti potpornje na kojima je počivao kasniji organizirani politički rad. Oskudnost izvora, nažalost, ne omogućava više od grube skice, ali i ona će dostajati kako bi se na potpuniji način oslikalo preporodne aktivnosti na medulinskom području.

Iz zbirke Andreja Badera

2. UTJECAJ BISKUPA DOBRILE

Inicijalno ili pripremno razdoblje hrvatskog narodnog preporoda u Istri ograničeno je na djelatnost nekolicine istarskih svećenika u povjerenim im župama. Medulin i susjedna mjesta ne predstavljaju iznimku: primjerice, značajni premanturski duhovnik Franjo D'Elia, o kojem će kasnije biti više riječi, tijekom više desetljeća utjecao je na svakodnevni život najjužnijeg istarskog naselja ne samo kao župnik, nego i kao učitelj koji je generacijama malih Premanturaca omogućio elementarnu naobrazbu a i kao pristalica preporodnih ideja što su s prostora Banske Hrvatske dopirale i do udaljenijih krajeva napučenih hrvatskim življem.

Svećenička je djelatnost, ipak, nužno ostajala ograničena na lokalno stanovništvo, a rezultati

njihova narodnjačkog rada bivali su često umanjeni ukoliko bi ih na mjestu župnika naslijedila osoba koja ne bi dijelila njihove nazore ili bila sposobnom odgovoriti na sve složenije zahtjeve što ih je društvena preobrazba postavljala pred duhovne pastire. Tek će postavljanjem Jurja Dobrile za biskupa Poreča i Pule doista započeti novo razdoblje u društvenom, političkom i nacionalnom životu Hrvata južne Istre: povijesni odmak omogućuje jasniji pogled na postignuća njegove razgranate aktivnosti kojom su postavljeni neuklonjivi temelji organiziranom političkom radu koncem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća.

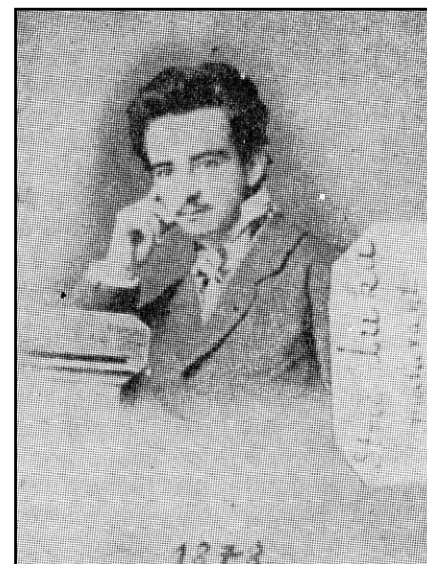
S vjerskom situacijom, ali i društvenim odnosima u biskupiji općenito, Dobrila se temeljito upoznao već 1858. godine, tek koji mjesec nakon dolaska u

Poreč, obilazeći prostor čitave dijeceze, a temeljit u vizitacijama ostao je i u poznoj dobi, bolesti i godinama usprkos. Proučavatelji njegova života već su višekratno isticali važnost ovih biskupskih posjeta, a malobrojni poznati izvori pružaju dostatno uporište tvrdnji kako su i u južnoj Istri neposredni dodiri Dobrile s pukom bili znatno jači od protokolom propisanih. Primjerice, pri raspravi u istarskom Pokrajinskom saboru, 31. ožujka 1864., o molbi nekoliko mjesta za odvajanjem od pulske općine, biskup je podržao zahtjev Premanture i Pomeru, naglasivši: «One krajeve poznajem vrlo dobro. Osvjedočen sam i uvjeren da bi Premantura i Pomer mogli i znali upravljati samima sobom i mnogo bolje nego što je bilo do sada u sklopu s Pulom kojoj moraju doprinosti da se njima upravlja protiv njihove volje».^[2] Osim toga, slučaj je htio te je upravo u najbližem medulinskom susjedstvu, u ližnjanskom župnom arhivu, sačuvana korespondencija tadašnjeg župnika, Grgura Žmaka, i Dobrile iz koje je razvidna biskupova skrb za napredak mjesta i tamošnjih žitelja.^[3] Uz višekratno iskazan interes oko gradnje nove, prostranije crkve sv. Martina, biskupova se pisma dotiču i drugih pitanja što ih je smatrao važnima.

Potičući, koliko je bio u mogućnosti, širenje obrazovanja i pismenosti među pukom, Dobrila je neumorno svećenicima sugerirao rad na opismenivanju mladeži u mjestima gdje još nije bilo škole, istovremeno opskrbljujući seoski puk primjerenim štivom, bilo da je riječ o molitveniku *Otče, budi volja tvoja!* ili knjižicama i kalendarima što ih je izdavalo zagrebačko *Društvo sv. Jeronima*. Kao visokom crkvenom dostojanstveniku, naravno, osobito mu je na duši bilo primjereno poučavanje kršćanskog nauka među djecom, te se nije libio opomenuti medulinskog župnika Legovića, pismom datiranim 20. lipnja 1874., neka ne zapušta ovu važnu duhovničku obavezu.^[4] Razumljivo, biskupov preporodni rad nije mogao ostati nezamijećen ni među njegovim protivnicima. Već 15. srpnja 1871., pulski list gradansko-liberalnog usmjerenja *Il Pensiero* osvrtno se na Dobrilino obraćanje premanturskom puku prilikom nedavne vizitacije, znakovito ga potičući neka «propovijeda slogu».^[5]

Iako je Dobrila 1875. napustio Porečko-pulsku biskupiju, plodovi njegovih intenzivnih kontakata s narodom i svećenicima južne Istre opstali su ne samo tijekom posljednjih godina njegova života, dakle nakon imenovanja tršćansko-koparskim biskupom, nego i nakon smrti početkom 1882. godine. Poticaji što ih je pružio razvoju narodne svijesti bili su, očito, dovoljno čvrsti da osiguraju uvjete organiziranom političkom radu novog naraštaja preporoditelja, okupljenog oko Matka Laginje. Ovaj samoprijegorni odvjetnik i političar mogao je, uz opisani dugoročni Dobrilin utjecaj, u svojim aktivnostima motiviranim željom za jačanjem gospodarske, kulturne, političke i nacionalne samosvijesti istarskih Hrvata značajan

oslonac potražiti u dvojici pouzdanih suradnika – Medulinaca, obrazovanjem naglašeno vezanih uz pokojnog biskupa: svećenik don Luka Kirac uživao je materijalnu potporu tijekom školovanja još za Dobrilina života, a odvjetnik Ivan Zucccon, potječući iz skromne hrvatske seoske obitelji, potpuno je odgovarao propisima o uživateljima Dobriline stipendije, te pripada nizu daka kojima je školovanje omogućeno, ili bar uvelike olakšano, financijskom potporom tijekom gimnazijskih i studijskih godina.^[6]

Navedeni je dvojac, o kojem će biti više riječi na stranicama što slijede, pokrećući i podupirući razne aktivnosti u Medulinu i susjednim južnoistarskim mjestima, predvodio preporodni zamah koncem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, ali u svom djelovanju nisu bili usamljeni. Više pojedinaca i čitavih obitelji zdušno je podržavalo narodnjačka nastojanja, kojima je u naseljima tadašnjeg Kotara Pula stvorena mreža raznorodnih ustanova, osnovanih s istim ciljem – odijeliti društveni razvoj hrvatskog stanovništva od ovisnosti o talijanskom gradanstvu.

Don Luka Kirac kao maturant 1878. godine (Preuzeto iz Jurine i Franine 1973., str. 77)

«Medulin je prijatno selo na istoimenom zaljevu nedaleko od Pule. Ima nešto preko 1000 duša, župni ured, pučku školu, občinsku delegaciju, upravni odbor, lučki i financijski ured; ima nešto dućana i jedan parni mlin, ako i ne velik. U Medulinski zaton utiču se brodovi i lade kada prieti nezgoda na moru te zakuha bura u Kvarneru, pak ostaju i po više dana tamo. Pod Medulinom krca se i gorivo drvo što se sieče na obćini Ližnjanskoj i Šišanskoj; ima i kamenike, te se narod mješa, tko daje, tko odlazi. Dne. 14. o.mj. otvorena je i brzjavno-telefonska postaja». Naša sloga 30.4.1905. (Iz zbirke Milene Milazzi)

3. MEDULIN

Proces jačanja utjecaja hrvatskog narodnog preporoda u Medulinu, što ga je koncem devetnaestog stoljeća nastanjivalo više od 1200 stanovnika,^[7] uvelike odražava političke i nacionalne odnose na širem području Puljštine i Markgrofovije Istre. Politička su nadmetanja, svejedno je li riječ o biranju zasebne općinske uprave ili zastupnika u kotarskim, pokrajinskim i državnim tijelima, zrcalila teško uklonjiv utjecaj talijanskog građanstva iz obližnje, ubrzano rastuće Pule. Na stranicama *Naše sloge* višekratno su objavljeni poticaji Medulincima kako bi se pri izborima oduprli liberalno-građanskom utjecaju i podržali sposobne, a istovremeno politički i nacionalno svjesne kandidate. Članci sa stranica daleko najutjecajnijeg preporodnog glasila istarskih Hrvata očito su ostvarivali nezanemariv utjecaj: nakon što je na prvim izborima za lokalno upravno vijeće,

u kolovozu 1887.,^[8] izabrano općinsko poglavarstvo nedoraslo odgovornoj ulozi, pri sljedećem je glasovanju, koncem 1890., uklonjeno i zamijenjeno novim ljudima «koji se neće sramiti svoga hrvatskoga imena».^[9] To, međutim, ne znači kako je utjecaj pulskog građanstva na nekolicinu Medulinaca, istaknutijih kao i manje znanih, potpuno zamro. On se prije svega očitovao u obrazovanju mladeži.

Prije otvaranja škole u Medulinu, djeca su išla u školu u Premanturu^[10] i to barkama. Primjerice, Ivan Semelić zabilježio je kako su njegov stric, Šime Semelić, i Luka Kirac, obojica kasnije svećenici, polazili premantursku školu kod već spomenutog duhovnika D'Elie.^[11] Prvi spomen na školu u Medulinu nalazimo u pismu biskupa Dobrile iz studenog 1866. godine upućenom ližnjanskom svećeniku Grguru Žmaku povodom njegove molbe da se u Ližnjanu otvori škola: «Lipe i pohvalne su Vaše misli i želje, ali šteta da se čestokrat

neda uživotvoriti, što je samo po sebi dobro i željno, uprav tako je i o Vaših pretpostavkah. Školu u Ližnjanu ne bi bilo moguće utemeljiti, jer bi morala Medulinska propasti, a toga za sada ne bi nikako vlada dopustila».^[12]

U Medulinu i okolici do izražaja su neizbježno došla i dva najvažnija pitanja koja obilježavaju preporoditeljska nastojanja u Istri tijekom polustoljetnog razvoja. Jezična jednakopravnost hrvatskoga s talijanskim življem i pokušaji jačanja školstva na materinjem jeziku, odnosno oslobođenog od talijanske i njemačke jezične dominacije dvije su povezane fronte jedinstvenog zalaganja za jačanje položaja hrvatske narodnosti u nepovoljnim pokrajinskim okolnostima, u kojima je zbog povijesnih razloga utjecaj talijanskog elementa u jeziku, kulturi, politici i javnom životu općenito daleko nadilazio brojčane odnose između talijanskog i slavenskog, odnosno hrvatskog i slovenskog stanovništva. U medulinskoj se školi zbog toga dugo vremena lokalnu, dakle hrvatsku djecu poučavalo talijanskim jezikom, što je nužno moralo utjecati na kvalitetu nastave, jer se mališanima gradivo izloženo na talijanskom moralo rastumačiti na hrvatskom jeziku.^[13] Zasad nije poznato kada je točno talijanski nastavni jezik zamijenjen hrvatskim, jer se sačuvana svjedočanstva ne podudaraju: Matko Krištofić u svojim je putopisnim zapisima, početkom osamdesetih godina devetnaestog stoljeća, naveo kako medulinski «narod imade svoju narodnu školu već odavna»;^[14] talijanski povjesničar Carmelo Cottone iznio je podatak o hrvatskoj školi u Medulinu od 1875.;^[15] *Naša sloga*, međutim, izričito navodi kako se u medulinskoj školi 1877./78. poučavalo talijanskim jezikom.^[16]

Nametnuta dvojezičnost, naravno, nosila je i određene koristi, posebno podsjetimo li kako je riječ o generacijama koje će, nakon svršetka školovanja, svoj kruh sve više tražiti u cvatućoj Puli, u kojoj je poznavanje talijanskog jezika bilo neizostavno, neovisno o kojoj sastavnici gradskog života bila riječ. Ipak, talijanske škole i učitelji u hrvatskim su mjestima podržavale kod stanovništva sliku o nejednakoj vrijednosti materinjeg spram talijanskog i njemačkog jezika, zbog čega je važnost prvih generacija hrvatskih i slovenskih učitelja u Istri nadilazila obrazovnu ulogu. Zbog navedenih je razloga važno spomenuti nekoliko godina medulinskog učitelja Josipa Svjetličića,

angažiranog u narodnjačkom radu, ali doskora, sredinom 1893. premještenog u sjevernu Istru. Iako je brojna mladež zbog toga ostala bez nastavnika i nastave, molbe upućene vlastima nisu ostale neuslišane: 1895. doseljava se najznačajniji medulinski učitelj, agilni Antun Žmak. Školski su uvjeti, sigurno je, i nadalje kaskali za stvarnim potrebama, čak i nakon što je 1898. podignuta školska zgrada, ujedno i župni stan, uređena za dvjestotinjak djece, jer broj učitelja nikad nije odgovarao nastavnim potrebama. Ipak, vrijedi spomenuti kako je, pred Prvi svjetski rat, Žmak dobio vrijednog suradnika u mladom Josipu Demarinu, uz obrazovni rad također iznimno angažiranom u raznovrsnim narodnjačkim aktivnostima.

Upravo spomenute aktivnosti organizirani oblik poprimaju početkom devedesetih godina devetnaestog stoljeća: motivacijska uloga *Naše sloge* bila je značajnim, ali nikako dovoljnim osloncem širenju utjecaja organizirane političke djelatnosti istarskih Hrvata i Slovenaca. Kako bi se među stanovništvom, svakodnevnim vezama s gradom sve udaljenijim od tradicionalnog načina života, u svakom smislu zapriječio utjecaj talijanskog građanstva, pristupilo se osnivanju niza raznovrsnih, ali svjetonazorski naglašeno povezanih ustanova. Prva među njima bila je *Hrvatska čitaonica*, ustanovljena 4. siječnja,^[17] a svečano otvorena 11. siječnja 1891. godine. Osnovni je zadatak ustanove bio omogućiti članovima čitanje većeg broja novina i časopisa, svjetonazorski i nacionalno usklađenih s preporodnim nazorima osnivača čitaonice. Nema potrebe suvišno razlagati povezanost opisanog obrazovnog i preporodnog rada s političkim ciljevima. *Naša sloga* neuvijeno je *Hrvatskoj čitaonici* poželjela «neka probudi one, koji su još zaspani, neka učvrsti i prosvietli u narodnom duhu probudene, pak svi zajedno neka posvete svoje sile svojem mjestu na korist, a Hrvatima Istre na čast i spas».^[18] I samo svečano otvorenje odavalo je karakter političke manifestacije: povorka medulinskim ulicama, praćena budnicama u izvedbi pjevača pulske *Slavjanske čitaonice*, vijorenje trobojnica i državnih crno-žutih zastava, okupljanje zainteresiranog pučanstva iz susjednih sela... Konačno, jedan od

Medulinsko društvo za štednju i zajmove,
registrana zadruga na neograničeno jamčenje.

Izvešće i obračun za prvu upravnu god. 1898.

Ova se je zadruga ustanovila sudjelovanjem „Istarske posujilnice“ u Puli, na skupštini držanoj u Medulinu 27. februara 1898.

U prvi upravni odbor do redovite skupštine, koja bude držana u god. 1900, izabrani su:

1. Gosp. **Kirac Luka**, župnik u Ližnjanu, upravitelj.
2. „ **Cukon Jure** pok. Mikule u Medulinu, zamjenik.
3. „ **Cukon Luka** pok. Josipa u Medulinu.
4. „ **Šverko Ivan** pok. Jure u Sišanu.
5. „ **Fedel Josip** pok. Martina u Ližnjanu.

Odlukom 28. marča 1898. Firme 7/98 uneslo je c. kr. okružno sudište Rovinj ovu našu zadrugu u registar.

Pravo djelovanje počelo je mjeseca maja 1898.

Od podpore, koju je c. kr. ministarstvo poljodjelstva dalo „Istarskoj posujilnici“ u Puli za osnivanje ovakovih društva, dobili smo novu željeznu kasu, sve potrebite tiskanice i knjige, prvu pomoć novčanu i zagovor kod „Ljudske posojilnice“ u Ljubljani.

Koncem godine 1898 bilo je 157 članova.

Od zajmova ili posuda, koje smo članovom dali, povraćena nam je tekom iste godine skoro jedna trećina.

Na štednju je takodjer počelo hoditi malih uložaka.

Ukupni promet iznosi **32156 for. 50 nč.**, ili **64313 kruna**.

Tako se ufamo, da će se slogom i točnim poslovanjem od ove mladice razgraniti po vremenu veliko stablo. I daj Bože!

U Medulinu, 5. marča 1899.

Upravni odbor.

uzvanika, Antun Jakić (izdavač tadašnjeg pulskog tjednika *Il Diritto Croato*), u prigodnom je govoru efektno sažeo preporodne ciljeve, ističući «trostruke dužnosti, koje vežu čovjeka prema Bogu, cesaru i narodu».^[19]

Tijekom prvih nekoliko godina postojanja, nazire se iz povremenih novinskih izvješća, između nekolicine poznatijih medulinskih narodnjaka oblikovano je vodstvo, odnosno čitaonički odbori s jednogodišnjim mandatom koji su upravljali radom društva. Prvog predsjednika, Mikulu Grakalića,^[20] naslijedio je dotadašnji tajnik Jakov Kirac, dok je tajnikom postao već spominjani učitelj Josip Svjetličić.^[21] Na Glavnoj je skupštini početkom 1893. izabrano četveročlano vodstvo, odnosno Petar Lorencin za predsjednika, Ante Demarin za potpredsjednika, Svjetličić je ostao tajnikom, a Kirac je preuzeo dužnost blagajnika. Vjerojatno bi sastav predsjedništva dogodine ostao potpuno jednak, što govori o ustaljivanju čelništva, da dotadašnji medulinski učitelj nije, kako je već navedeno, sredinom 1893. premješten, zbog čega je za tajnika izabran Ante Rajčić.^[22]

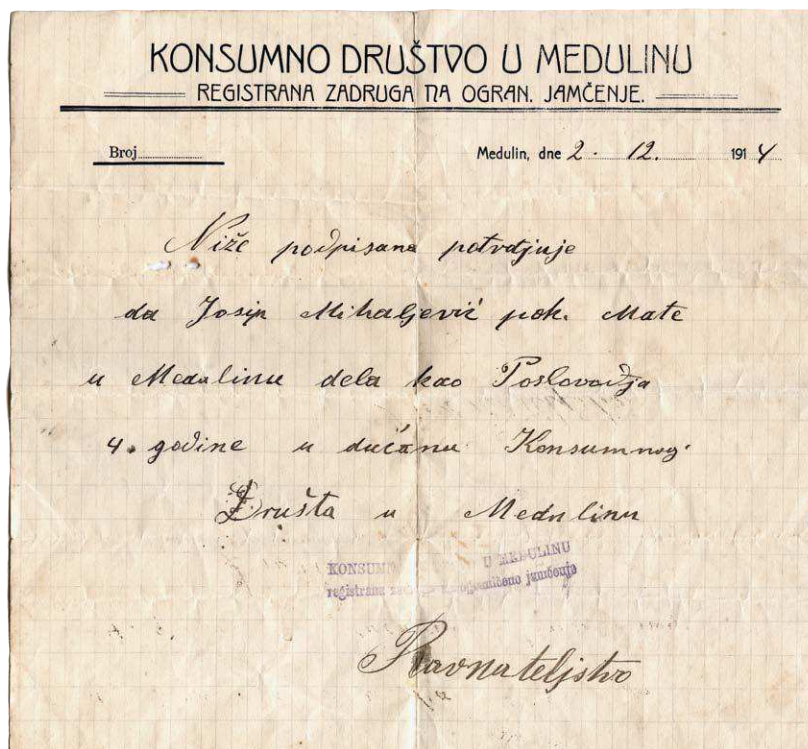
Nažalost, dvadesetljetno postojanje medulinske *Hrvatske čitaonice* nije suviše izdašno dokumentirano te su podaci o djelovanju uglavnom poznati iz nedovoljno čestih novinskih napisa, iz kojih se ipak nazire nekoliko odrednica. Prije svega, neprekinuto, uspješno postojanje čitaonice među stanovnicima što su mahom za život zarađivali fizičkim radom, u mjestu u kojem će se obrazovanje na materinjem jeziku ustaliti tek sredinom devedesetih godina devetnaestog stoljeća, potvrđuje odavna oblikovanu tvrdnju Mije Mirkovića kako je «s prodiranjem novca i civilizacije u sela oko Pule prodirala i nacionalna svijest», odnosno već iznesenu činjenicu kako je sve prisutnije zapuštanje tradicionalnih zanimanja i okretanje radu u pulskom Arsenalu značilo znatno više od isključivo gospodarske preobrazbe, jer «mladi radnici imali su redovan posao, redovan, pravilan život, dosta odmora uvečer, novaca za odijelo, za članarine, za knjige, za novine».^[23] Broj članova se povećavao te ih je koncem prve godine postojanja čitaonice bilo 67,^[24] a dvadeset godina kasnije 170,^[25] pri čemu je posebno važna popularnost među mladima.

Hrvatska čitaonica uklopila se 1911. u novoosnovani medulinski *Hrvatski Sokol*,^[26] društvo čija će djelatnost uvelike nositi političku mobilizaciju Medulina i okolice. Medulinska je svakodnevica obogaćena djelovanjem još nekoliko društava, itekako vrijednih pozornosti. Primjerice, već je 1895., u prostorijama *Čitaonice*, osnovana podružnica *Družbe sv. Ćirila i Metoda*^[27] za čija su obrazovna nastojanja u različitim prigodama prikupljana sredstva.

Spominjani istarski svećenik, Medulinac don Luka Kirac, pratio je narodnu aktivnost u rodnom mjestu i kada, zbog udaljenosti, u njima nije mogao aktivno sudjelovati, o čemu svjedoči pozdravno pismo što ga je iz Barbana uputio *Hrvatskoj čitaonici* prigodom svečanog otvorenja.^[28] Postavljanjem za župnika u obližnjem Ližnjanu 1895., Kirac se aktivno uključio i u razvoj medulinskog društvenog života. Najbolji je primjer *Medulinsko društvo za štednju i zajmove* (slika 1), kreditno-štedna zadruga, prva u južnoj Istri izvan Pule, osnovana 1898. godine.^[29] Val zadrugarskog udruživanja, kojem je na čelu stajao agilni Laginja, na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće ubrzano se širio i znatno pridonio ekonomskom osamostaljivanju istarskih Hrvata i Slovenaca, nužnom preduvjetu slamanja ovisnosti o talijanskom građanstvu.^[30] O korisnosti društva za lokalno stanovništvo svjedoči brzi rast članstva: koncem 1898. bilo ih je 157, godinu kasnije 207, a na kraju 1900. – 526.^[31]

Početak dvadesetog stoljeća, još je nekoliko društava osnovano kako bi na različite načine podigli kvalitetu života Medulinaca. Nedugo nakon pokretanja spomenute «posujilnice», 17.6.1901. otvorena je i trgovina *Medulinskog konsumnog društva* (slika 2), čiji je osnutak također lako povezati sa srodnim udruženjima na širem prostoru, a nastalo je inicijativom Medulinaca zaposlenih u pulskom Arsenalu.^[32] Dok je kreditno društvo svojim članovima olakšavalo zaduživanje, uklanjajući opasnost od lihvarskih kamata, konzumno je društvo omogućavalo kvalitetniju opskrbu svakovrsnim potrebštinama. Ni ovom udruženju nije nedostajalo članova. Primjerice, 1904. bilo ih je 110,^[33] a 1908. oko 150. Iz izvještaja s Glavne skupštine poznato je kako je tadašnji predsjednik društva bio Luka

Slika 2. Konsumno društvo (Iz zbirke Silvije Bader Božić)

Lazarić, a blagajnik Petar Radošević.^[34] Zahvaljujući poduzetnosti svećenika Kirca, osnovana je i *Ribarska zadruga*, usmjerena bržoj modernizaciji tradicionalnog zanimanja mnogih Medulinaca.^[35] Konačno, isti je narodnjak potaknuo i nedovoljno poznatu djelatnost *Društva za poljepšavanje Medulina*.^[36]

Iz navedenog na prethodnim stranicama razvidno je kako se preporodni zamah u Medulinu uklopio u šira modernizacijska nastojanja kojima se tradicionalni način života lokalnog stanovništva uspješno prilagođavao nezaustavljivom preoblikovanju istarskog društva u posljednjim desetljećima habsburške vlasti. U godinama pred početak Prvog svjetskog rata, Medulin i okolica u mnogo čemu su nadmašili manje razvijene dijelove Markgrofovije Istre. Nažalost, preporodni je i razvojni zamah, kako će biti detaljnije razloženo u zaključku, naglo i grubo prekinut izbijanjem svjetskog vojnog sukoba.

3.1. LUKA KIRAC

Rođen u Medulinu 27.9.1860. u seljačkoj obitelji, Luka Kirac osnovno je obrazovanje stekao u rodnom mjestu, a gimnazijsko u Senju i Rijeci, uz potporu biskupa Dobrile. Već spominjana važnost biskupskih vizitacija daje naslutiti, usprkos nedostatku izvora, kako je biskup zapazio mladog Kirca još kao dječarca, uočio njegovu darovitost te naslutio u njemu upravo ono što je smatrao za nasušnu potrebu istarskog hrvatskog stanovništva – budućeg sposobnog duhovnika, spremnog na odgovorno obnašanje kompleksnog svećeničkog poziva.

Dovršivši goričku bogosloviju, zaređen je 1884., a od 1885. službovao je u više istarskih mjesta: kraće je vrijeme bio kapelanom u Marčani, zatim biva premješten na Poreštinu, a doskora je, nakon mutvoranske župe,^[37] uslijedilo osmogodišnje razdoblje (1887. – 1895.) u Barbanu.^[38] Kako je navedeno, preporodno je gibanje u rodnom mjestu i okolici pratio, koliko je mogao, i iz daljine, čestitajući Medulincima na otvorenju *Hrvatske čitaonice*, a u Barbanu se očitovao i njegov afinitet spram prošlosti: početkom 1891. dostavio je Matku Laginji «jedan teštamenat glagoljski» iz župnog arhiva,^[39] a izrazio je i spremnost na spašavanje drugih starijih spisa, ondje izloženih neprikladnim uvjetima i nehaju, koji su, međutim, u pravim rukama mogli poslužiti kao prvorazredno svjedočanstvo o istarskoj glagoljaškoj prošlosti, već tada prepoznatoj kao dokaz dugotrajne opstojnosti hrvatskog etnosa na poluotoku. Koliki je uistinu bio Kirčev interes za istarsku prošlost, postat će jasnije tek posthumnim objavljivanjem njegovih *Crtica*.

Povezanost don Luke Kirca s Medulinom i susjednim mjestima znatno je ojačala nakon što je 1895. premješten u Ližnjan, u kojem ostaje do 1908. godine. Djelujući kao uzoran duhovnik, a istovremeno kao neumorni pokretač i organizator preporodnog i modernizacijskog rada, što je već razloženo na prethodnim stranicama, Kirac je istovremeno bio pouzdanim suradnikom vodstva hrvatskog političkog pokreta u Istri, prvenstveno Laginje, i uglednikom u kojem su župljani i sumještani prepoznali iskrenog borca za interese običnog svijeta. Ne čudi stoga što su ga nastojali, neposredno nakon što je 1908. postavljen za medulinskog župnika, nagovoriti na kandidaturu

za Pokrajinski sabor, kako svjedoči pismo što ga je, dosljedno poštujući crkvenu hijerarhiju, uputio porečkom Ordinarijatu: «Subraća svećenici i osobito župljani, gdje svojedobno služboвах, potaknuše moju kandidaturu za zastupnika zemaljskog sabora Istre u šestom izbornom kotaru četvrte kurije».^[40] Iako s početka nesklon toj ideji, na koncu je popustio: «moju odreku nehtjedoše priznati niti subraća svećenici niti onaj dobri puk, kojemu jednoč bijah duhovnim pastirom. Pošto ne predviđjam političke borbe niti trvenja, to se pred par dana odlučih primiti ponudjenu mi kandidaturu – kano katolički svećenik i sin hrvatskog kmeta Istre».^[41] Na izborima, prvima provedenim nakon reforme kojom je povećan broj zastupnika u Istarskom saboru, jasno su se pokazali rezultati organizirane preporodne djelatnosti južnoj Istri: zastupnicima postaju Medulinci don Luka Kirac i odvjetnik Ivan Zuccon.

Razdoblje do izbivanja Prvog svjetskog rata vrijeme je najintenzivnije aktivnosti don Luke: obavlja duhovne i zastupničke zadaće, dograđuje desni i gradi od temelja do vrha lijevi zvonik medulinske crkve sv. Agneze, sudjeluje u djelatnostima i vodi rad postojećih medulinskih udruženja te potiče osnivanje novih... Pučanstvo je njegov rad honoriralo ponovnim izborom za zastupnika u porečkom Saboru sredinom 1914., ali izbivanje rata spriječilo je nastavak političkog života u Markgrofoviji. Ipak, iz predizbornog je vremena ostalo svjedočanstvo koje, u nedostatku opširnijih izvora, svjedoči o Kirčevim političkim nazorima: iako je u predratnim godinama unutar hrvatsko-slovenskog političkog pokreta sve prisutnija podjela na konzervativnije i liberalnije krilo, «pop Luka» se, govoreći pred okupljenim stanovništvom Krnice, bez ograda izjasnio za političko jedinstvo sa sudrugom i sumještaninom liberalnijih nazora: «Sa drom Cukonom stojim i padam»^[42], odnosno, šire shvaćeno, za nastavak politike narodnog jedinstva kao neosporno korisnije od stranačkog podvajanja uzrokovanog možebitnim svjetonazorskim razlikama.

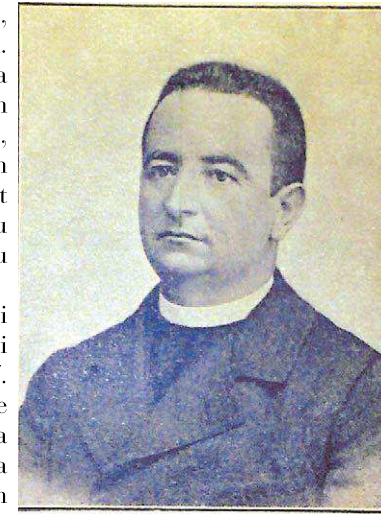
Među medulinskim društvima u kojima je don Luka bio aktivan, valja izdvojiti već spominjani *Hrvatski sokol*, jer je uz njega povezana nagla preobrazba kojom je Kirac od predvodnika mnogobrojnih aktivnosti doslovce preko noći postao sumnjivac čiji se utjecaj

u narodu ustrajno, ali i uzaludno, nastojalo suzbiti sve do njegove smrti. Naime, južnoslavenska sokolska orijentacija, u vremenu sve zategnutijih odnosa Monarhije i Kraljevine Srbije, postajala je sve sumnjivija austrijskim vlastima. U trenutku kad je napetost prerastala u vojni sukob, vlasti su organizirale hapšenje i internaciju istaknutijih «srbofila».

Luka Kirac interniran je, kao i ostali osumnjičeni, u Ljubljani, a prisilni je boravak ondje potrajao od 28.7. do 1.10.1914.^[43] Bila je to, kako se ispostavilo, samo prva u nizu internacija – druga je uslijedila nakon ulaska Italije u rat,^[44] a zatim je, s raseljenim stanovništvom južne Istre, boravio po logorima u unutrašnjosti Habsburške Monarhije. Ni ondje nije izbjegao nadzoru, jer je u studenom 1915. interniran s drugim osobama koje se smatralo politički nepodobnim,^[45] a tek mu je sredinom 1916. dopušten duhovni rad među evakuiranim.^[46] Poraće i povratak u zavičaj nisu don Luki donijeli olakšanje, jer su ga talijanske okupacijske vlasti doskora internirale na Sardiniji između ožujka 1919. i veljače 1920.^[47] Talijanskoj je upravi, upoznatij s njegovim utjecajem, bilo itekako stalo držati ga podalje od Medulina te je onemogućen njegov povratak u rodno mjesto. Zbog toga je posljednjih desetak godina života, do smrti 3.1.1931., službovao u Rakotulama. Ni pod fašističkom upravom nije odustajao od političkog i preporodnog angažmana, djelujući sredinom dvadesetih godina kao član vodstva tršćanskog političkog društva *Edinost*.^[48]

Njegov sprovod u Medulinu, svim ograničenjima usprkos, pretvorio se u izrazitu manifestaciju neugašenog nacionalnog osjećaja: prema izvještaju fašističkih vlasti, sprovodu je prisustvovalo mnoštvo stanovnika Medulina, Ližnjana, Premanture, Pomerana, Banjola, Vinkurana, Valdebeka, Šikića, Škatara, Jadreški i Valture, oko 2000 ljudi, predvođeno svojim duhovnicima.^[49]

Tek nakon Drugog svjetskog rata objavljene su njegove *Crtice iz istarske povijesti*, zbirka povijesnih rasprava iz koje je razvidno koliko se don Luka zanimao za prošlost

Don Luka Kirac
(iz zbirke Andreja Badera)

Istre, a osobito za pitanja koja nisu privlačila pažnju historiografa proisteklih iz talijanskog kulturnog kruga ili su interpretirana plošno, pomoću unaprijed oblikovanih teza, slabo povezanih s kritičkom interpretacijom izvora, stvorenih prvenstveno kako bi poslužile u političkim i nacionalnim sukobima kasnog devetnaestog stoljeća.^[50] Dopršivši *Crlice* u Rakotulama, u iznimno nepovoljnim okolnostima uvjetovanim fašističkim pritiscima, Kirac je svoj rukopis, uz pomoć Viktora Cara Emina, dostavio poznatom zagrebačkom povjesničaru Ferdi Šišiću koji se pohvalno izrazio o pročitanom.^[51] Ipak, djelo je prvi put objavljeno tek 1946. godine.

3.2. IVAN ZUCCON

Rođen u Medulinu 23.10.1868., kao i don Luka Kirac morao je nakon svršetka osnovne škole napustiti rodno mjesto kako bi nastavio obrazovanje. U vrijeme pohađanja koparske gimnazije (1882. - 1889.) i studija prava u Beču, uspješno dogotovljenog postizanjem doktorata 1894., Zuccon je potpomagan, među ostalim i sredstvima iz zaklade biskupa Dobrile, a vrativši se u južnu Istru, do sredine 1901. radio je u Laginjinj pulskoj odvjetničkoj kancelariji, da bi potom pokrenuo vlastitu odvjetničku praksu.

Političke i nacionalne nazore oblikovao je još u mladosti, a da nije zazirao otvoreno ih iskazati, svjedoči njegova javna zahvala svima koji su ga pomagali tijekom

školovanja, dovršena riječima: «Ne mogu, a da se ovom prilikom ne sjetim i slavnog zemaljskog odbora za Istru u Poreču, koji je bio prerevan u odbijanju mojih molba za pomoć i tako me riješio svake dužnosti, da mu budem zahvalan! Živio hrvatski narod!».^[52] Ni Zuccon ni oni kojima je prkosom nabijena poruka bila upućena zasigurno nisu očekivali kako će već petnaestak godina kasnije mladi pravnik sudjelovati u radu istog tog Zemaljskog odbora.

Matko Laginja je u Zucconu pronašao marljivog i sposobnog suradnika ne samo u pravnim poslovima, nego i u brojnim političkim, kulturnim i gospodarskim aktivnostima usmjerenim podizanju nacionalne svijesti Hrvata Puljštine. Među ostalim, Zuccon je bio potpredsjednik *Istarske posujilnice* i odbornik *Gospodarske zveze*, općinski zastupnik u Puli, pisac brojnih članaka u listovima *Naša sloga*, *Il Diritto Croato*, *Penstiero Slavo*, *Omnibus*, *Hrvatski list*, *Edinost* i *Novi list*, 1911. preveo je i priredio *Zbirku zakona potrebnih u javnom životu u Istri i druguda*, aktivni podupiratelj brojnih udruženja u Puli, Medulinu i drugim mjestima... Vrijedi zabilježiti kako je Zuccon posjedovao i neosporan dar za motiviranje političkog i nacionalnog rada kroz stihove: njegova himna medulinskog *Sokola* «Zdravo, braćo Sokolovi» stekla je iznimnu popularnost, koju je ipak nadmašila pjesma «Krasna zemljo», svojedobna himna *Družbe sv. Cirila i Metoda*, a od 2002. himna Istarske županije.

Dopisnica na kojoj je prvi puta tiskana Krasna zemljo, Istro mila (Iz zbirke Mirjane Veljović)

dr. Ivan Zuccon

Preporodni je naboj u obje pjesme dodatno naglasio Matko Brajša Rašan koji ih je uglazbio.

U pokrajinski politički život Zuccon ulazi kad i don Luka Kirac, osvojivši zastupnički mandat u Zemaljskom saboru na izborima 1908. godine. Duskora je izabran i *prisjednikom* Zemaljskog odbora, a tu je funkciju obnašao od početka srpnja 1909. do konca travnja 1916. godine. Kao ni Kirac, u saborskim klupama nije mogao biti suviše aktivan, premda biran u dva mandata, jer se Istarski sabor, zbog sve izraženijih političkih i nacionalnih trzavica, sastajao iznimno rijetko do konca 1910., a kasnije nikako. Zuccon se ipak dospio upisati u saborsku povijest kao posljednji govornik: nakon što mu je predsjedavajući oduzeo riječ, ignorirajući njegove višekratno ponovljene upite na hrvatskom jeziku, u Sabornici je došlo do naguravanja i gužve nakon koje nastavak zasjedanja više nije bio moguć.

Uz Zucconovu aktivnost u Zemaljskom odboru koji, za razliku od Sabora, nije mijenjao sjedište, vezana je i manje poznata epizoda iz njegovog života, odnosno dvogodišnji boravak u Poreču. Naime, početkom srpnja 1910., sa svojom se obitelji preselio u Poreč, kamo je premjestio i uhodani odvjetnički ured.^[53] Ipak, kako je razvidno iz pisma upućenog Vjekoslavu Spinčiću u travnju 1915., boravak u Poreču nije dugo

potrajao. Riječima samog Zuccona, «nakon više od dvije godine, vidiv uzaludnost mog boravka tamo obzirom na neplodnost političkog života u pokrajini», a i zbog sve prisutnijeg nesklada unutar hrvatsko-slovenske političke organizacije, «preselio sam se opet u Pulu s dnevom 1. novembra 1912.»^[54] Navedeno je pismo očito potaknuto Spinčićevim stavom kako bi stalni boravak u Poreču omogućio veći utjecaj na politički život Pokrajine, na što Zuccon nimalo uvijeno odgovara: «Čudim se, da to možete reći Vi, koji znate da u četrdeset godina Vašeg političkog rada niste uspjeli skrenuti Talijane u pokrajinskoj upravi s njihovog nacionalnog ekskluzivizma ni za dlaku».^[55]

Mirnodopski politički život duskora je, zbog ratnih okolnosti, suspendiran, a Zucconova briga idućih je godina usmjerena k sudbini južnoistarskog evakuiranog stanovništva, o čemu dostatno svjedoči još jedno pismo upućeno Spinčiću početkom prosinca 1915., započeto tvrdnjom: «Evakuirci – to su moja posebna služba i muka, jer su to baš moji zemljaci, moj rod, moja krv».^[56] Nakon smirivanja ratnog vihora, Zuccona su, kao poznatog hrvatskog rodoljuba, talijanske okupacijske vlasti internirale u središnjoj Italiji od ožujka do rujna 1919., a nakon što su mu fašisti, u noći s 15. na 16. srpnja 1920., uništili stan i advokatski ured uručena mu je putovnica uz zahtjev da napusti Istru.^[57]

Nedugo nakon što je doputovao u Zagreb, na prijedlog tadašnjeg hrvatskog bana i starog suborca, Matka Laginje, upućen je u Beč kao savjetnik pri Reparacijskoj komisiji do 1921.^[58] Po povratku u Zagreb obnašao je različite dužnosti i angažirao se u Samostalnoj demokratskoj stranci, a od srpnja 1924. do srpnja 1925., odnosno do umirovljenja, bio je velikim županom Zagrebačke oblasti. Dr. Ivo Zuccon umro je u Zagrebu 7.10.1928. godine.^[59]

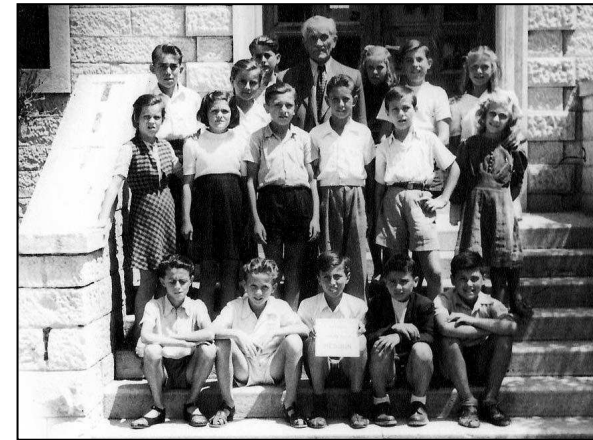
3.3. ANTON ŽMAK

Za razliku od Kirca i Zuccona, treći znameniti pokretač preporodnih aktivnosti u Medulinu, učitelj Anton Žmak, rođen je znatno sjevernije, točnije u Lanišću, 9.1.1873. godine. Nakon završetka koparske učiteljske pripravnice 1891., tri je godine radio u Pičnu, a početkom 1895. premješten je u Medulin, gdje je radio kao učitelj

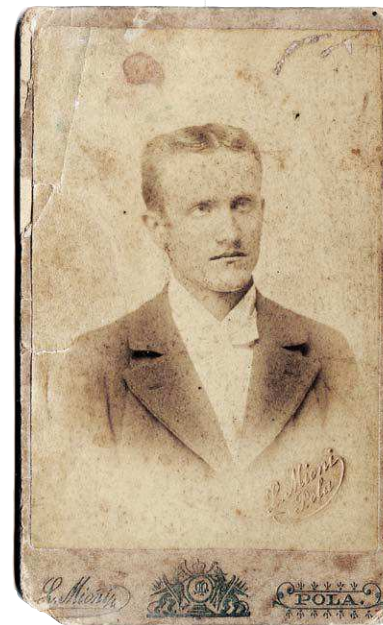
Učitelj Anton Žmak s učenicima 1912. godine u Medulinu
(Iz zbirke Foške Rajković)

Učitelj Anton Žmak s učenicima ispred škole u Medulinu 1946. godine
(Iz zbirke Ivce Grakalića)

i upravitelj osnovne škole do Prvog svjetskog rata. Žmakovo je prosvjetno djelovanje iznimno važno – to su desetljeća u kojima se obrazovanje medulinske djece na materinjem jeziku konačno usustavljuje: nova školska zgrada, podignuta 1898.^[60] osigurala je prikladnije uvjete i omogućila prihvat većeg broja djece, a s vremenom se, premda nedovoljnom brzinom, povećao i broj nastavnika – 1900. Žmak je, kao jedini učitelj, održavao nastavu za 160 učenika,^[61] ali 1918. Medulin ima trirazrednu školu s četvero učitelja i 236 polaznika.^[62]

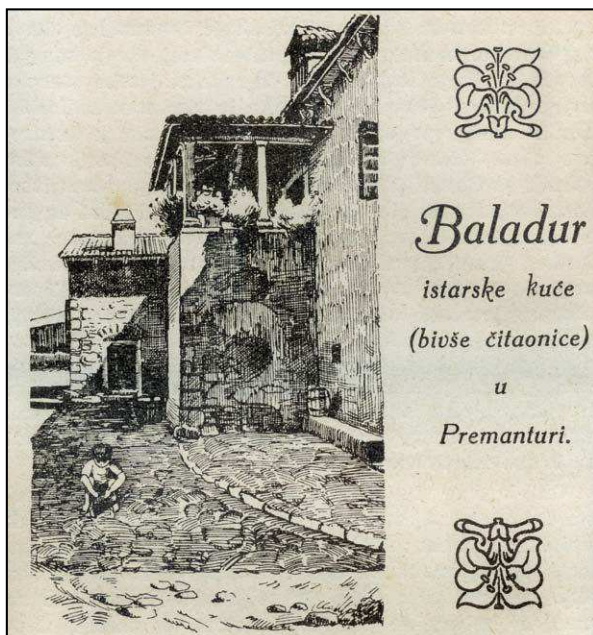
Vrlo brzo nakon doseljenja u Medulin, Anton Žmak angažirao se u radu *Hrvatske čitaonice*, a uz don Luku Kirca najzaslužniji je, kao dugogodišnji tajnik i blagajnik, za uspješan rad *Posujilnice*. Nakon što se *Čitaonica* uklopila u djelovanje medulinskog *Hrvatskog sokola*, marljivi je učitelj pridonio i aktivnosti novog društva, kao član Upravnog odbora, limene glazbe i pjevačkog zbora.^[63] Kako je već navedeno, u vrijeme kad je međunarodna napetost prerastala u oružani sukob, austrijske su vlasti

Anton Žmak 1895. godine
(Iz zbirke Duške Radumilo, rod. Žmak)

lišile slobode više medulinskih rodoljuba, među kojima i Žmaka. Dva je mjeseca bio zatočen u Ljubljani, a od svibnja 1915. interniran je u Austriju.^[64] U prosincu 1915. godine mobiliziran je, te ostaje u vojsci do konca 1917. godine. Tada biva od Ministarstva obrazovanja pozvan da preuzme dužnost učitelja u Marčani gdje ostaje do 1. travnja 1918. godine. U travnju Anton Žmak ponovo otvara školska vrata u Medulinu. Naravno, njegova biografija i nazori bili su poznati i talijanskim okupacijskim vlastima: paralelno s potalijančivanjem medulinske škole, Žmak je suspendiran, a 1922. i umirovljen.

Nakon više od dva desetljeća prisilne pasivnosti pod fašizmom, u bitno izmijenjenim okolnostima neposredno nakon Drugog svjetskog rata vremenšni je učitelj još jednom pomogao medulinskom školstvu: iako već u osmom desetljeću života, dvije je godine podučavao mjesnu mladež.^[65] Kako svjedoči novinski prilog, objavljen tek pola godine pred Žmakovu smrt, visoku je starost dočekao krepak i lucidan,^[66] a umro je 16.8.1968. godine.

Crtež Ivana Čermaka Hrvatske čitaonice u Premanturi (Iz zbirke Andreja Badera)

4. PREMANTURA

U najjužnijem istarskom naselju, preporodno razdoblje obilježeno je procesima karakterističnim za okolna mjesta, pa i čitav ruralni dio Markgrofovije Istre, ali i lokalnim osobitostima. Za razliku od Medulina u kojem je, kako je već naglašeno, obrazovanje na hrvatskom jeziku uvedeno prilično kasno, premanturska mladež mogla se obrazovati na materinjem jeziku gotovo kroz čitavo devetnaesto stoljeće. Skrte arhivske vijesti, doduše, ne omogućuju mnogo više od poznavanja pojedinih datuma i imena: župnik Mikula Mihovilović je najkasnije od 1818.^[67] organizirao nastavu za djecu Premanture; njegov pomoćnik Mate Gršković, dodijeljen don Mihoviloviću u poznijoj dobi, odnosno tridesetih godina devetnaestog stoljeća, također je revno poučavao male Premanturce,^[68] don Frane D'Elia, župnik od 1837., držao je nastavu puna tri desetljeća,^[69] konačno, odredbe austrijskih vlasti donesene 1869., kojima se školstvo izuzima iz crkvene nadležnosti, nisu dokinule sustavno obrazovanje na premanturskom području, jer je već 1870. dotadašnja pomoćna škola

Premantura (Album fotografija »Pola im Krieg 1914-1918« /Pula u ratu 1914-1918./, K. u. k. Festungsartilleriebatallion Nr. 6, Grafička zbirka Sveučilišne knjižnice u Puli)

pretvorena u državnu javnu školu,^[70] a nastava se odvijala kao i do tada – na hrvatskom jeziku.

Već višekratno spominjani don Frane D'Elia, rodom Riječanin, najvažniji je premanturski župnik devetnaestog stoljeća. Kako je navedeno, župnikom postaje koncem 1837., i na tom mjestu ostaje sve do smrti, koncem kolovoza 1887., dakle punih 50 godina. D'Elia je bio važna figura u životu Premanture: primjeren duhovnik, uzoran i marljiv učitelj, privrženik ilirskog pokreta koji se nije ustručavao iskazivati svoje nazore ni savjetovati mještane pri izborima.^[71] Njegovom smrću hrvatski politički pokret izgubio je jak potporanj u južnoj Istri, jer su se svećenici, koji su ga naslijedili, klonili politike ili su čak smatrani protivnicima preporodnog gibanja. U Premanturi su, riječima Bože Milanovića, pristalice politike talijanskog građanstva bili «dosta jaki i živahni»,^[72] što se očitovalo u njihovim čestim pobjedama na lokalnim izborima. Kao i u Medulinu, podršku širenju ideja što ih je zastupala Hrvatsko-slovenska narodna stranka pružila su, početkom dvadesetog stoljeća, novonastala društva. *Konzumno*

Učenci u dvorištu
Hrvatske pučke škole
u Premanturi 1914.
godine (Iz zbirke
Općine Medulina)

društvo održalo je 26.7.1903. prvu Glavnu skupštinu. Među prilično oskudnim podacima nalaze se imena Ivana Rakića kao predsjednika i Josipa Miškovića kao potpredsjednika iz 1908.^[73] Nedugo potom, točnije 17.12.1905. ustanovljena je premanturska *Hrvatska čitaonica*, a izabrano su vodstvo činili predsjednik Luka Jurašin, njegov zamjenik Jadre Mihovilović, tajnik Josip Iveša i blagajnik Božo Skoko. Uz navedene, članovima Odbora postali su Ivan Mezulić i Mate Mišković, a poznata su i imena zamjenika: Mate Bogetić, Božo Iveša, Mijo Iveša i Luka Skoko.^[74] Iako se čini kako *Čitaonica* nije djelovala jednako uspješno kao medulinska,^[75] vrlo je aktivan bio tamburaški odsjek koji je u predratnim godinama, uz nekoliko sličnih rodoljubno-glazbenih sastava iz južne Istre, često sudjelovao na brojnim društvenim i političkim manifestacijama, usmjerenim k podizanju narodne samosvijesti. Koncem 1913. u Premanturi je osnovana i podružnica *Družbe sv. Ćirila i Metoda*.

5. POMER, BANJOLE I VINKURAN

I mjesta između Premanture, Medulina i Pule neizbježno su, na prijelazu stoljeća, zahvaćena djelovanjem preporodnog pokreta, što se ponajviše očitovalo u borbi za školstvo na hrvatskom jeziku i osnivanju čitaonica. U Pomeru je, između 1860. i 1870. godine, osnovana hrvatska pomoćna škola,^[76] smještena u podrumu župnog dvora, a djelovala je sve do 1902. godine, kada je podignuta zgrada nove, javne škole.^[77] Iako je mjesto nastavalo hrvatsko stanovništvo, vlasti su odlučile kako će u školi supostojati hrvatsko i talijansko odjeljenje. Pri upisu, stanovništvo je svoju djecu upisalo isključivo u hrvatski odjel, izuzimajući općinskog delegata.^[78] Ponovljeni upisi početkom 1903. rezultirali su znatno drugačijim omjerom: u oba odjela upisao se podjednaki broj djece^[79] te je takozvana utrakvistička, odnosno dvojezična škola, u Pomeru postojala do talijanske okupacije. Ipak, kako napominje Fran Barbalić, 1918. u talijanski odjel bilo je upisano samo jedno dijete.^[80]

Pomer (Album fotografija «Pola im Krieg 1914-1918» /Pula u ratu 1914-1918./, K. u. k. Festungsartilleriebataillon Nr. 6, Grafička zbirka Sveučilišne knjižnice u Puli)

Svijest o vrijednosti hrvatskog jezika zasigurno su podupirala preporodna društva, osnovana po uzoru na okolna mjesta, među njima i pomerske čitaonice. Naime, prva *Hrvatska čitaonica* otvorena je u Pomeru 12.8.1897.^[81] uz prisustvo članova medulinske i ližnjanske čitaonice te don Luke Kirca, a u nju se upisalo tridesetak članova.^[82] Čitaonica je opstala 6 godina, a ondašnji je tisak kao susljedne predsjednike društva zabilježio Ivana i Josipa Buića te Blaža Vojaka, dok su u čitaoničkom odboru višekratno sudjelovali Ante Mikovilović i Anton Cukon. Možemo samo nagađati koliko je trebalo truda kako bi navedena ustanova opstala u ruralnoj sredini, a nepoznate, ali očito nepremostive zapreke utjecale su na gašenje pomerske *Hrvatske čitaonice* 1903.^[83] U predratnim godinama stekli su se, kao i

u okolnim naseljima, povoljniji uvjeti za djelovanje sličnog društva te je nova *Čitaonica* svečano otvorena 9.11.1913. godine.

Pored navedenog, u Pomeru su djelovala i dva društva s gospodarskom svrhom: *Konzumno društvo* pokrenulo je sredinom srpnja 1904. 25 osnivača, a u prvi su Upravni odbor ušli Martin Zuccon kao upravitelj, njegov zamjenik Anton Radolović te Anton Mihovilović, Anton Rakić i Ivan Zuccon kao odbornici; 1912. Pomer je dobio i svoju *Posujilnicu*.^[84]

Banjole se u nacionalnom pogledu nisu pretjerano razlikovale od okolnih sela, ali upravo je ondje *Lega Nazionale*, talijanska organizacija što je kroz obrazovanje promicala talijanizaciju slavenskih dijelova Istre, 1905. otvorila školu, naravno, na talijanskom jeziku. Prvotno udomljena u privatnoj kući, *Legina* je škola 1912. premještena u novoizgrađenu zgradu, a prema broju učenika jasno je kako su ovu ustanovu pohađala i djeca iz susjednih mjesta.^[85] Suprostavljajući se pokušajima odnarođivanja lokalnog življa, i u Banjolama je 22.4.1906. svečano otvorena *Hrvatska čitaonica*: za predsjednika je izabran Luka Košara, za potpredsjednika Jakov Jurlina, za tajnika Jure Šanša, a za blagajnika Ante Crnobori.^[86] Početnih 28 članova u godinu je dana poraslo na gotovo pedeset.^[87] Jak poticaj obrazovanju na hrvatskom jeziku predstavlja, pak, banjolska škola *Družbe sv. Ćirila i Metoda*. Prvobitno je Družba otvorila 1911. hrvatsku školu u kući Urse Crnobori u Dračicama,^[88] a u rujnu 1913., nedugo nakon dovršetka izgradnje zasebne školske zgrade, upisano je u nju šezdesetak djece.

Družbina škola u Banjolama, međutim, nije prva na području današnje općine Medulin. Nakon što je 1898. *Družba* otvorila školu u pulskoj četvrti Šijana, veći broj malenih Vinkuranaca upisan je u nju. Nakon nekoliko godina, zalaganjem lokalnog stanovništva, predvođenog braćom Mijom i Lukom Rosanda, u kući Martina Rosande otvorena je tzv. paralelka šijanske škole, koju je tijekom školske godine 1903./1904. pohađalo 78 učenika.^[89] Naravno, privatna se kuća pokazala neuvjetnom za tako velik broj djece te se pristupilo izgradnji zasebne školske zgrade. *Družbina* je škola u Vinkuranu uz prigodnu svečanost blagoslovljena 14.5.1905. Proslavi je prisustvovao

Banjole (Album fotografija «Pola im Krieg 1914-1918» /Pula u ratu 1914-1918./, K. u. k. Festungsartilleriebatallion Nr. 6, Grafička zbirka Sveučilišne knjižnice u Puli)

narod iz Pule, Premanture, Medulina, Ližnjana i Pomera. Nakon blagoslova otpjevana je hrvatska himna a zatim su se okupljenim uzvanicima obratili dr. Ivan Zuccon i dr. Matko Laginja.^[90] Koncem iste godine, točnije 10.12.1905., održana je osnivačka skupština *Hrvatske čitaonice* u Vinkuranu, svečano otvorene u ožujku 1906. godine. Godine 1908. u upravnom odboru čitaonice bili su: Juraj Iveša-predsjednik, Ivan Rosanda-potpredsjednik, Ivan Rosanda, tajnik-blagajnik, Miho Rosanda i Jure Nesić odbornici.^[91]

6. DOMAŠAJI PREPORODNIH AKTIVNOSTI

Hrvatski narodni preporod na području današnje općine Medulin, kako je istaknuto već na početnim stranicama, prolazio je tijekom 19. stoljeća kroz dugo pripremno razdoblje, obilježeno sporom društvenom preobrazbom. Narodnjačka djelatnost pojedinaca, raspršenih po selima Puljštine, tek će od devedesetih godina devetnaestog stoljeća poprimiti razmjere organiziranog, razgranatog pokreta koji će u desetljećima pred Prvi svjetski rat osigurati stabilne temelje aktivnostima Hrvatsko-slovenske narodne stranke i jačanju nacionalno-integracijskog procesa među Hrvatima južne Istre.

Stranice *Naše sloge* i drugih hrvatskih tiskovina svjedoče o nezaustavljivom jačanju političke i nacionalne mobilizacije u godinama što su prethodile svjetskom oružanom sukobu: *Družba sv. Ćirila i Metoda* sve uspješnije priječi odnarođivanje mladeži; otvaraju se kulturna, prosvjetna i gospodarska društva u Medulinu i okolici; njihovi članovi međusobno se pohode, predvođeni pulskim i medulinskim *Sokolom* te glazbenim društinama, vezanim uz aktivnost čitaonica; predizborni skupovi pretvaraju se u manifestacije nacionalne samosvijesti što je dodatno vatrenim govorima potpiruju politički prvaci, posebno Laginja, Kirac i Zuccon...

Proces društvenog preoblikovanja istarskih Hrvata, poznato je, biva grubo prekinut izbijanjem rata 1914. godine. Posebno se to odnosi na južnu Istru, gdje je dio političkih prvaka interniran neposredno pred izbijanje oružanog sukoba, a već sljedeće godine pučanstvo je masovno raseljeno po logorima u unutrašnjosti. Konačno, poraće je donijelo talijansku okupaciju kao uvertiru u razdoblje fašističke vladavine, zatorničke prema svemu što se činilo protivnim talijanstvu Istre. Ipak, neuspjeh grubih pokušaja odnarođivanja tijekom prve polovice dvadesetog stoljeća jasan je pokazatelj trajnosti plodova preporodnog pokreta.

Ernest Jelušić, Ante Mezulić iz Premanture, Martin Rosanda, Luka Rosanda, dr. Ivan Zuccon i Lacko Križ u Vinkuranu 1910. godine (Iz zbirke Vladimira Kapuralina)

Pedeseta godišnjica osnutka škole «Luke i Mije Rosanda» u Vinkuranu 1955. godine. Govor drži Tone Kapuralin. (Iz zbirke Vladimira Kapuralina)

BILJEŠKE

- 1] Bertoša, Miroslav, 2000, «Pabirci o povijesti Medulina (od srednjega vijeka do polovice XIX. st.)», *Problemi sjevernog Jadrana*, 7 (2000), 82.
- 2] *Biskup Juraj Dobrila zastupnik naroda Istre: u Istarskom saboru (1861.-1868.) i Bečkom parlamentu*, 2008, Pazin, 150.
- 3] Jukopila, Ante, 1973, *Ližnjan u prošlosti. Prilog povijesti mjesta s obradom dopisivanja Dobrila – Žmak*, Rijeka, 23.-65.
- 4] Arhiv Biskupije porečko-pulske (ABPP), 138J, br. 479.
- 5] Colli, Carla, 1986, *Catalogo analitico della stampa periodica Istriana (1871-1879)*, Rovigno – Trieste, 12.
- 6] ABPP 1889.
- 7] Naša sloga, 22.11.1894.
- 8] Milanović, Božo, 1973, *Hrvatski narodni preporod u Istri, (knjiga druga)*, Pazin, 200.
- 9] Naša sloga, 27.11.1890.
- 10] Naša sloga, 12.11.1885.
- 11] Pismo Ivana Semelića Josipu Iveši 15.10.1974.
- 12] Jukopila n.dj. 60.
- 13] Naša sloga, 16.5.1871.
- 14] Istra, 1.9.1931.
- 15] Cottone, *Storia della Scuola in Istria da Augusto a Mussolini*, 240.
- 16] Naša sloga, 2.2.1881.
- 17] Naša sloga, 8.1.1891.
- 18] Isto.
- 19] Isto.
- 20] Naša sloga, 10.12.1891.
- 21] Naša sloga, 31.12.1891.
- 22] Naša sloga, 18.1.1894.
- 23] Balota, Mate, 1959, *Proza i poezija*, Rijeka, 254.
- 24] Naša sloga, 21.1.1892.
- 25] Naša sloga, 1.2.1912.
- 26] Demarin, Josip, 1980, «Doprinos Medulina narodnom preporodu», *Istra*, 18 (1980), br. 7-8, 140.
- 27] Naša sloga, 28.3.1895.
- 28] Naša sloga, 15.1.1891.
- 29] Naša sloga, 15.6.1899.
- 30] Zidarić, Vjekoslav, 1969, «Razvitak zadrugarstva u Istri», u: Jakša Ravlić (ur.), *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 474.
- 31] Naša sloga, 7.5.1901.
- 32] Demarin, n.dj. 147.
- 33] Naša sloga, 11.2.1904.
- 34] Omnibus, 4.2.1908.
- 35] Demarin, n.dj. 147.
- 36] Isto.
- 37] *Istarska riječ*, 14.8.1924.
- 38] Bratulić, Josip, 1987, «Don Luka Kirac», u: *Istarske književne teme*, Pula-Zagreb, 180.
- 39] Bratulić, Josip, 1976, «Glagoljica u Barbanštini», u: *Barban i Barbanština. Zavičajna knjiga 3*, Pula, 157.
- 40] ABPP, 1908.
- 41] Isto.
- 42] Demarin, Josip, 1974, «Luka Kirac – svijetao lik u povijesti Istre», *Istra* XII, br. 7-8, Pula, 115.
- 43] Jelinčić Jakov, 1988, «Dokumenti o Luki Kircu u Historijskom arhivu Pazin», *Pazinski memorijal god. 12, knj. 16*, Pazin, 166.
- 44] Mihovilović Ive, 1973, «Internacija i progon popa Luke Kirca», *Jurina i Franina: kalendar*, Pula, 78.
- 45] Bader Andrej, 2011, *Zaboravljeni egzodus: 1915.-1918.*, Ližnjan, 122.
- 46] Isto, 123.
- 47] Jelinčić, n.dj. 166.
- 48] Mihovilović n.dj. 77.
- 49] Jelinčić n.dj. 170.
- 50] Bertoša Miroslav, 1985, «Luka Kirac - povjesničar», u: *Etos i etnos zavičaja*, Pula – Rijeka, 133.-136.
- 51] CAR EMIN Viktor, 1990, «Moja sjećanja na autora ovih 'crtica'», u: *Luka KIRAC, Crtice iz istarske povijesti*, Pazin, 8.
- 52] Naša sloga, 17.5.1894.
- 53] Omnibus, 2.7.1910.
- 54] Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK), Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića (ROVS), kut. 107, br. 124, *Dopis Ivana Zuccona Vjekoslavu Spinčiću*, 23. 4. 1915.
- 55] Isto.
- 56] Bader n.dj. 87.
- 57] *Istarska riječ*, 12.6.1924.
- 58] Demarin Josip, 1976, «Dr Ivan Cukon – narodni borac za Istru», *Istra*, XIV, br. 3-4, 83.
- 59] *Istarska riječ*, 11.10.1928.
- 60] Milanović n.dj. 350., Jakovljević Božo, 2002, «Učitelj u Medulinu Anton Žmak», *Istarska Danica 2003.*, Pazin, 181.
- 61] Naša sloga, 22.3.1900.
- 62] Barbalić Frane, 1918, *Pučke škole u Istri*, Pula, 123.
- 63] Demarin Josip, 1978, «Rodoljub Anton Žmak», *Istra*, XVI, br. 5-6, Pula, 1978., 123.
- 64] Bader n.dj. 39.
- 65] Demarin «Rodoljub Anton Žmak», 122.
- 66] Rudan Ive, 1968, «Učitelj Žmak proslavio 95-godišnjicu života», *Glas Istre*, 19.1.1968., 5.
- 67] Crnobori Tone, «Premantura 1848. godine», u: Josip Percan (ur.), *Prilozi o zavičaju*, sv. 2, Pula, 1980., 340.
- 68] Maračić Ljudevit Anton, 2012, *Crkva u Premanturi: prilozi i doprinosi njezinu upoznavanju*, Medulin, 49.
- 69] Isto, 60.
- 70] Crnobori n.dj. 344.
- 71] Naša sloga, 15.9.1887.
- 72] Milanović n.dj. 200.
- 73] Omnibus, 29.1.1908.
- 74] Naša sloga, 22.12.1905.
- 75] Naša sloga, 23.1.1913.
- 76] Crnobori n.dj. 351.
- 77] Isto.
- 78] Naša sloga, 9.10.1902.
- 79] Naša sloga, 5.2.1903.
- 80] Barbalić n.dj. 124.
- 81] Naša sloga, 12.8.1897.
- 82] Naša sloga, 16.9.1897.
- 83] *Istarska riječ*, 26.3.1925.
- 84] Zidarić n.dj. 461.
- 85] Barbalić n.dj. 123.
- 86] Omnibus, 27.3.1906.
- 87] Naša sloga, 16.4.1907.
- 88] Crnobori n.dj. 352.
- 89] Crnobori 1980., 66.
- 90] Naša sloga, 18.5.1905.
- 91] Omnibus 17.1.1908.